

Józef Garczarzyk, Marek Mocek, Robert Skikiewicz[±]

Zmiany koniunktury a aktywność gospodarstw na rynku usług ubezpieczeniowych

Streszczenie

W artykule podjęto próbę oceny zależności między koniunkturą w polskiej gospodarce a aktywnością gospodarstw domowych na rynku usług ubezpieczeniowych. Wśród mierników aktywności gospodarstw uwzględnionych w analizie znalazły się m.in. liczba usług ubezpieczeniowych, liczba zakładów ubezpieczeń, w których gospodarstwo korzysta z usług, oraz aktualne i planowane wydatki na ubezpieczenia. Analiza została przeprowadzona na podstawie danych pochodzących z badań realizowanych wśród gospodarstw domowych i menedżerów zakładów ubezpieczeń przez Katedrę Badań Marketingowych Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Przedstawiono wyniki analizy korelacji oraz scharakteryzowano segmenty gospodarstw domowych wyodrębnione w zależności od fazy koniunktury.

Słowa kluczowe: rynek ubezpieczeń, wahania cykliczne, zachowania gospodarstw domowych, segmentacja

Kody klasyfikacji JEL: E32, G22, H31

[±] Katedra Badań Rynku i Usług, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Józef Garczarczyk, Marek Mocek, Robert Skikiewicz[±]

Business Cycle Fluctuations and Activity of Households in the Insurance Services Market

Abstract

In the article an attempt is taken to assess relationship between cyclical changes in the Polish economy and activity of households in the insurance services market. The following measures of households' activity are used in the analysis: volume of insurance services, a number of insurance companies of which services households make a use and an amount of actual and planned spending on insurance services, *inter alia*. The study uses data from surveys conducted by Department of Marketing Research of the Poznan University of Economics among households and insurance companies' managers. We present results of correlation analysis and segmentation of households on the basis of their behaviour during downward and upward phases of business cycles.

Keywords: insurance market, cyclical fluctuations, households' behaviour, segmentation

JEL classification: E32, G22, H31

[±] Department of Market and Services Research, Poznań University of Economics

1. Wprowadzenie

Na zachowania gospodarstw domowych na rynku, w tym także rynku finansowym, wpływa wiele jakościowo różnych czynników. Wśród nich istotną rolę odgrywa uzyskiwany przez gospodarstwo bieżący dochód i oczekiwania dotyczące jego zmian. Wielkość aktualnych i przyszłych dochodów osobistych kształtowana jest w dużej mierze przez stan koniunktury gospodarczej, a zatem może istnieć zależność między zmianami koniunktury a aktywnością gospodarstw domowych na rynku.

Jednym z najważniejszych elementów zachowań finansowych gospodarstw domowych jest oszczędzanie i inwestowanie, a więc korzystanie z usług bankowych i funduszy inwestycyjnych. Istotą tych usług jest pomnażanie posiadanych środków finansowych przy istnieniu określonego ryzyka. Zupełnie odmienna jest istota usług ubezpieczeniowych, których głównym celem jest zabezpieczenie przed skutkami zdarzeń losowych. Istnieje więc zasadnicza różnica między usługami bankowymi i ubezpieczeniowymi, gdyż w pierwszym przypadku celem jest pomnażanie środków finansowych, zaś w drugim minimalizacja strat finansowych. Czy zatem gospodarstwa domowe podobnie reagują na rynku bankowym i ubezpieczeniowym na zmiany koniunktury, czy też odmiennie?

Ekonomia doczekała się wielu opracowań i teorii (nagradzanych często Nagrodą Nobla) dotyczących oszczędzania i inwestowania takich jak np.: hipoteza dochodu absolutnego Keynesa, teoria dochodu względnego Duesenbery'ego, teoria dochodu permanentnego Friedmana, hipoteza cyklu życia Modiglianiego, behawioralna teoria cyklu życia, czy też hipoteza o wygładzaniu konsumpcji, sformułowana przez Friedmana, Ando i Modiglianiego. W żadnej z tych teorii autorzy nie zajmowali się wprost usługami ubezpieczeniowymi i reakcją gospodarstw w zakresie wydatków na te usługi w wyniku zmian dochodów. Niemniej jednak można w nich poszukiwać podstaw teoretycznych do uzasadnienia zmian aktywności gospodarstw także na rynku ubezpieczeniowym. Czy sprawdza się teza wypływająca z hipotezy o wygładzaniu konsumpcji Friedmana, mówiąca iż gospodarstwa o niskich dochodach, w obliczu pogarszania się koniunktury (recesji) i zagrożenia utraty dochodów, częściej ograniczają swą aktywność na rynku, redukując wydatki, niż czynią to gospodarstwa o wysokich dochodach?

Brak jest dotychczas opracowań na temat wpływu zmian stanu koniunktury gospodarczej na aktywność polskich gospodarstw domowych

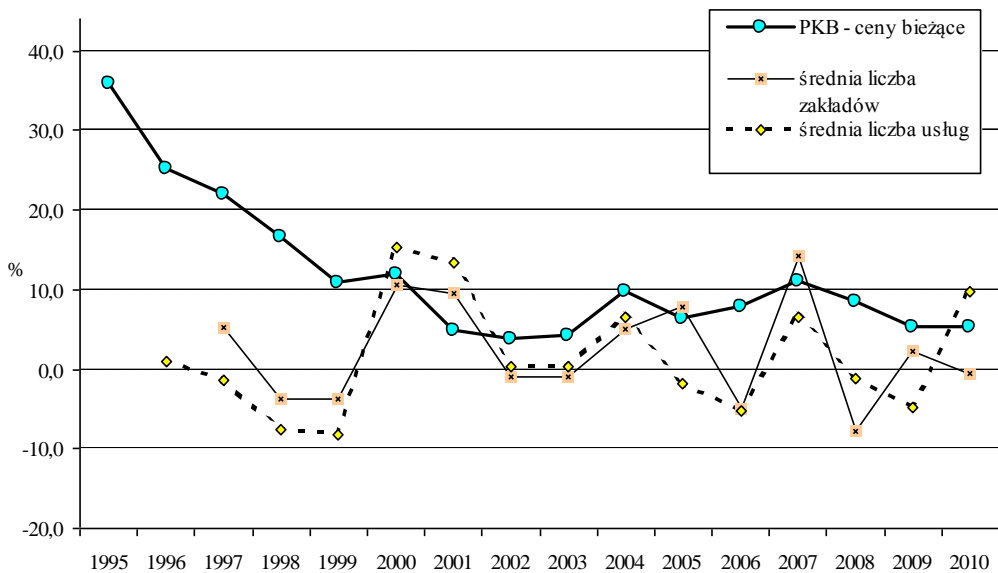
na rynku bankowym¹ i ubezpieczeniowym. Lukę tę ma wypełnić niniejszy artykuł, którego celem jest próba analizy zależności występujących między zmianami koniunktury w polskiej gospodarce a aktywnością polskich gospodarstw domowych na rynku ubezpieczeniowym. Analizy te zostały oparte na danych pochodzących z cokwartalnych badań koniunktury w sektorze ubezpieczeniowym oraz corocznych badań aktywności gospodarstw domowych na rynku ubezpieczeniowym prowadzonych przez Katedrę Badań Marketingowych Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Na podstawie tych danych podjęta została próba realizacji celu referatu w dwóch ujęciach: makro i mikro. W ujęciu makro przeprowadzone zostały analizy współzależności między aktywności gospodarstw domowych oraz koniunkturą gospodarczą w latach 1995-2010. W ujęciu mikro przeprowadzono segmentację gospodarstw korzystających z usług ubezpieczeniowych w dwóch odmiennych fazach koniunktury gospodarczej: w fazie pogorszenia koniunktury (rok 2001) oraz w fazie poprawy koniunktury (rok 2011).

2. Analiza współzależności między koniunkturą gospodarczą a aktywnością gospodarstw domowych na rynku ubezpieczeniowym

Analiza zależności między zmiennymi charakteryzującymi koniunkturę ogólnogospodarczą (PKB), koniunkturę na rynku ubezpieczeniowym (SBZOO, PIKU) oraz koniunkturę konsumencką (WOK, BWUK) a zestawem pięciu zmiennych opisujących ogólną aktywność gospodarstw na rynku ubezpieczeniowym (LIZW, LIZS1, LUUM, LUUP, LUBS1) wykazała, że spośród uzyskanych 25 współczynników korelacji zaledwie jeden wskazuje na istnienie statystycznie istotnej zależności. Statystycznie istotny związek zdiagnozowano między dynamiką zmian PKB a odsetkiem gospodarstw domowych współpracujących z trzema i więcej zakładami ubezpieczeń. Dodatnia wartość uzyskanego w tym przypadku współczynnika korelacji nie jest jednak zbyt duża, co świadczy, że analizowany związek nie jest dość silny. Jednocześnie należy podkreślić, że kierunek stwierdzonej zależności jest w pełni uzasadniony, gdyż oznacza, że wraz z poprawą koniunktury ogólnogospodarczej zwiększa się istotnie udział gospodarstw domowych korzystających z usług oferowanych przez względnie dużą liczbę różnych zakładów ubezpieczeń.

¹ Pierwszą próbę oceny tej zależności na rynku bankowym podjęto w artykule Garczarczyka, Mocka i Skikiewicza (2012).

Sądzić można, że brak istotności pozostałych badanych związków korelacyjnych wynika w głównej mierze ze stale obserwowanej ogólnie niskiej świadomości ubezpieczeniowej polskich gospodarstw domowych, co skutkuje bardzo ograniczonym zakresem korzystania z usług ubezpieczeniowych. Stąd też zmiany w czasie ogólnej aktywności tych gospodarstw na rynku ubezpieczeniowym, mierzonej liczbą zakładów, z którymi gospodarstwa współpracują (LIZS1) i ogólną liczbą nabywanych ubezpieczeń (LUUS1), odbywają się na względnie niskim poziomie tych wielkości (w porównaniu choćby do usług bankowych) i z tego powodu stają się trudne do jednoznacznego zdiagnozowania. Należy bowiem podkreślić, że w całym badanym 16-letnim okresie średnia liczba zakładów, których klientem było polskiego gospodarstwo domowe, kształtowała się na bardzo niskim poziomie i zmieniała się zaledwie w granicach od 1,7 do 2,4, a liczba ubezpieczeń nabywanych przez gospodarstwo wahała się w granicach od 3,2 do 4,6.

Rysunek 1. Stopa wzrostu produktu krajowego brutto (PKB) oraz średniej liczby zakładów ubezpieczeń i średniej liczby usług ubezpieczeniowych, z których korzystały gospodarstwa domowe w Polsce w latach 1995-2010 (rok poprzedni = 100)

Źródło: opracowanie własne.

Reasumując, można pokusić się na sformułowanie tezy, że do kiedy sytuacja w zakresie, obiektywnie biorąc, bardzo niskiego zainteresowania polskich gospodarstw ubezpieczeniami nie ulegnie poprawie, to dotąd też związki ogólnej aktywności gospodarstw na rynku ubezpieczeniowym nie będą w istotny sposób wiązać się ze zmianami koniunktury zarówno gospodarczej jak i konsumenckiej.

Analiza współczynników korelacji między zestawem zmiennych opisujących kształtowanie się koniunktury gospodarczej (ogólnej i w sektorze ubezpieczeń) oraz koniunktury konsumenckiej a 9 zmiennymi charakteryzującymi poziom korzystania gospodarstw z konkretnych rodzajów ubezpieczeń (ZUUO1, ZUUDM, PUMIE, ZUUKO, PUAC, ZUUOS, PUNW, ZUUZY, PUŻJE²) wykazała, że tylko 5 spośród 45 świadczy o występowaniu statystycznie istotnych związków korelacyjnych. Równocześnie na podkreślenie zasługuje fakt, iż spośród istotnych współczynników trzy przyjmowały wartość ujemną, a dwa były dodatnie.

Wszystkie istotne ujemne korelacje – o generalnie niezbyt dużej sile – wystąpiły między liczbą posiadanych ubezpieczeń mieszkaniowych przez gospodarstwa domowe a koniunkturą w sektorze ubezpieczeń oraz koniunkturą konsumencką mierzoną wskaźnikiem optymizmu konsumentów IPSOP (WOK). Powyższe ujemne korelacje są dość zaskakujące, gdyż wskazują, że poprawie koniunktury w sektorze ubezpieczeniowym oraz wzrostowi optymizmu konsumentów towarzyszy spadek liczby posiadanych przez gospodarstwa ubezpieczeń mieszkania. Można przypuszczać, że jednym z ważniejszych powodów takiego kierunku zależności może być zmniejszanie się liczby ubezpieczeń mieszkania w wyniku zwiększającej się liczby gospodarstw – przy wzmagających się ogólnie nastrojach optymistycznych – zamieszkujących w budownictwie indywidualnym i stąd w to miejsce ubezpieczenia budynków. Tego rodzaju zmiany wśród gospodarstw skutkować też mogą korzystnymi dla zakładów ubezpieczeń zmianami w strukturze ich portfeli ubezpieczeniowych, co uzasadniałoby stwierdzony kierunek zależności.

Z kolei niezbyt silna, ale dodatnia zależność korelacyjna wystąpiła między zmianami poziomu optymizmu mierzonego wskaźnikiem ufności konsumenckiej GUS a zmianami w zakresie relatywnie często posiadanych przez gospodarstwa ubezpieczeń od następstw nieszczęśliwych wypadków. Również dodatni istotny związek, lecz już o stosunkowo mniejszej sile, zarejestrowano między wykupionymi przez gospodarstwa jednostkowymi ubezpieczeniami na życie a koniunkturą w sektorze ubezpieczeniowym.

² Symbole zmiennych zostały objaśnione w tabeli 1.

Taki kierunek powyższej zależności jest w pełni uzasadniony i wynika w dużej mierze ze specyfiki tego rodzaju ubezpieczeń, głównie polegającej na długoterminowości oraz stosunkowo długim okresie bezszkodowości.

Podsumowując dotychczasową analizę, można generalnie stwierdzić, że w im większym stopniu zagregowane są zasoby rodzajowe ubezpieczeń posiadanych przez gospodarstwa domowe, tym możliwość zaobserwowania istotnych zależności między ich wielkością a zmianami w koniunkturze znacznie maleje.

Analiza korelacji zmiennych charakteryzujących koniunkturę z zestawem czterech zmiennych dotyczących szkodowości (SZT, LISZS2, KOD4, KODS2) wskazuje na występowanie między nimi, stosunkowo częściej niż wcześniej, istotnych i nieco już silniejszych zależności. Spośród badanych 20 zależności (korelacji) co trzeci współczynnik okazał się bowiem statystycznie istotnym, przy czym zdecydowanie częściej – dość niespodziewanie – ich wartość wskazuje na występowanie korelacji dodatniej niż ujemnej. I tak zależność o kierunku ujemnym wystąpiła między zmianami koniunktury ogólnogospodarczej (PKB) i koniunktury sektorowej (PIKU) a zmianami średniej liczby zgłaszanych do likwidacji szkód. Warto zauważyć, że o ile w przypadku kierunku drugiej z powyższych zależności zdiagnozowana relacja jest w pełni uzasadniona, o tyle kierunek pierwszej może być początkowo dość zaskakujący. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że poprawa koniunktury ogólnogospodarczej powodować może zwiększenie liczby nabywanych ubezpieczeń i w takim przypadku zwiększeniu ulegać też będzie – z natury rzeczy – liczba występujących szkód. Potwierdzeniem zasadności powyższej tezy jest fakt wystąpienia relatywnie silnej dodatniej korelacji między zmianami koniunktury ogólnogospodarczej (PKB) i sektorowej (PIKU) a odsetkiem gospodarstw domowych zgłaszających wystąpienie szkody.

Dodatnia korelacja wystąpiła również między dynamiką zmian PKB oraz wielkością sumy bilansowej zakładów ubezpieczeń (SBZOO) a tempem zmian średniej kwoty wypłaconych odszkodowań oraz odsetkiem gospodarstw otrzymujących względnie wysokie odszkodowania (1100-5000 zł). Sądzić można, że taka sytuacja również wynika z tej samej, co wyżej wymieniona przyczyny. Jednocześnie wskazywać to może, że wraz z poprawą koniunktury zwiększa się nie tylko liczba kupowanych ubezpieczeń, ale też nabywane są ubezpieczenia o wyższych cenach, które zapewniają w przypadku wystąpienia szkody również wyższe kwoty wypłaconych odszkodowań.

Tabela 1. Współczynniki korelacji między koniunkturą gospodarczą a aktywnością gospodarstw domowych na rynku ubezpieczeniowym

		Produkt krajowy brutto (c. bież.)	Suma bilansowa zakł. ub. (c. bież.)	Wsk. koniunkt. ubezpie. UEP	Wskaźnik opt. konsum. IPSOP	Wskaźnik ufności konsum. GUS
		PKB	SBZOO	PIKU	WOK	BWUK
Ogólna aktywność gospodarstw domowych na rynku usług ubezpieczeniowych						
Liczba zakładów						
odsetek korzystających z 3 i więcej zakładów	LIZW	0,5171*	0,3996	0,2080	0,0894	0,0568
średnia liczbazakładów	LIZS1	0,1013	0,0181	0,1070	-0,1272	-0,1005
Liczba usług ubezpieczeniowych						
odsetek korzystających z: 1-2 usług	LUUM	0,2389	0,2474	0,2296	0,1117	0,0815
3-5 usług	LUUP	-0,2657	-0,1382	-0,1157	0,2152	0,2917
średnia liczba usług	LUUS1	-0,1433	-0,2238	-0,2693	-0,2871	-0,2479
Korzystanie z usług ubezpieczeniowych przez gospodarstwa domowe						
Usługi ubezpieczeniowe na 100 gospodarstw						
ogólna liczba ubez.	ZUOO1	-0,2363	-0,2089	-0,2024	-0,2762	-0,3279
grupa ubez. mieszk.	ZUUDM	-0,1776	-0,4046	-0,2805	-0,2258	-0,0775
w tym mieszkania	PUMIE	-0,4243	-0,4829*	-0,4534*	-0,4778*	-0,3412
grupa ubez. komunik.	ZUUKO	-0,0022	-0,0155	-0,0064	-0,2974	-0,4490
w tym AC	PUAC	-0,3951	-0,0411	-0,1631	-0,2462	-0,3822
grupa ubez. osob.	ZUOOS	0,0263	-0,1887	-0,1283	0,2548	0,3510
w tym NNW	PUNW	0,1545	-0,1130	0,0011	0,4100	0,4993*
grupa ubez. na życie	ZUUŻY	0,0657	0,1779	0,2989	0,1641	0,0585
w tym jednostkowe na życie	PUŻJE	0,2696	0,2884	0,4573*	0,2742	0,0605
Szkodowość w gospodarstwach domowych						
Występowanie szkód						
odsetek gospodarstw zgłaszających szkody	SZT	0,5358*	0,3891	0,4475*	0,2574	0,1023
średnia liczba szkód	LISZS2	-0,5160*	-0,4661*	-0,2987	-0,3679	-0,3165
Kwota wypłaconych odszkodowań						
odsetek otrzymujących 1100-5000 zł	KOD4	0,4435	0,5131*	0,1645	0,0925	-0,0677
średnia kwota odszkod.	KODS2	0,4899*	0,5149*	0,1813	0,2017	0,1394

Oznaczenie: * istotność współczynnika korelacji przy co najmniej $\alpha=0,10$.

Źródło: opracowanie własne

W świetle uzyskanych dotychczas rezultatów należy stwierdzić, że w większości analizowanych przypadków stwierdzono brak statystycznie istotnych zależności, co może sugerować, że zmiany koniunktury gospodarczej i rynkowej w nikłym stopniu wpływają na aktywność gospodarstw domowych na rynku ubezpieczeniowym. Zaskakującym jest również fakt, iż w wielu przypadkach uzyskane współczynniki korelacji mają znak ujemny. Wyjaśnienie powyższych „sprzeczności” wymaga dalszych badań nad aktywnością gospodarstw domowych na rynku ubezpieczeniowym, w różnych fazach cyklu koniunktury.

3. Segmentacja gospodarstw domowych na podstawie zmiennych dotyczących aktywności na rynku usług ubezpieczeniowych

W celu porównania zachowań różnych grup gospodarstw domowych w dwóch okresach o różnym stanie koniunktury gospodarczej została przeprowadzona segmentacja na podstawie danych jednostkowych, pochodzących z badań ankietowych. Analiza ta służy określeniu profili gospodarstw przejawiających małą, średnią i wysoką aktywność na rynku usług ubezpieczeniowych. Daje jednak również możliwość porównania i wskazania różnic między grupami najmniej i najbardziej aktywnymi. Dodatkowo, w związku z przeprowadzeniem segmentacji w dwóch różnych okresach – 2001 i 2011 r. – możliwe jest porównanie profili gospodarstw w obu okresach i wskazanie, czy i jak bardzo zmieniają się zachowania gospodarstw z poszczególnych segmentów na skutek poprawy koniunktury gospodarczej.

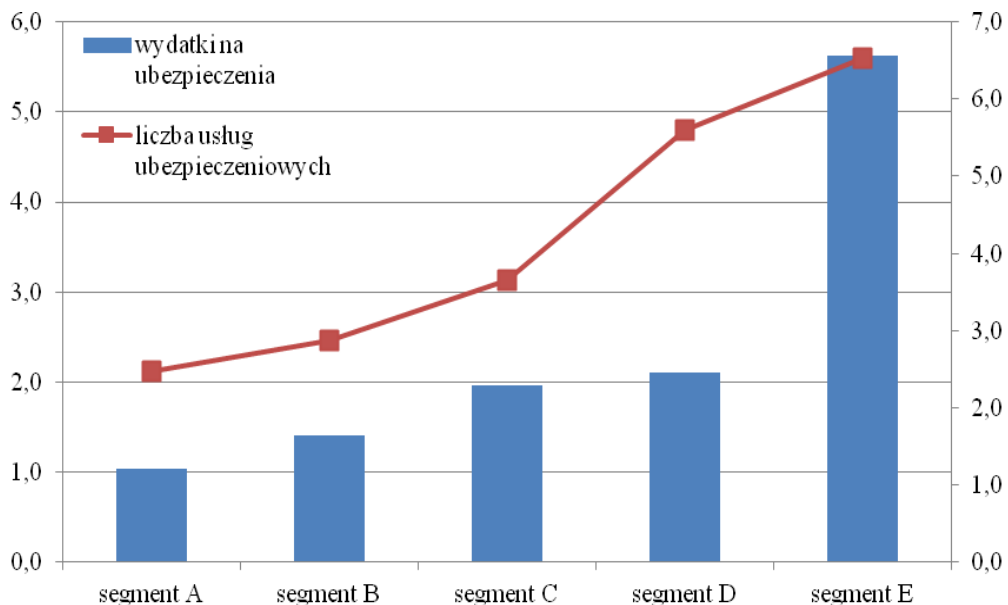
Segmentacja gospodarstw domowych została przeprowadzona metodą dwustopniowego grupowania w pakiecie statystycznym SPSS 20. Wiele metod segmentacji wymaga dysponowania zmiennymi ilościowymi. Metoda dwustopniowego grupowania wyróżnia się na tle innych metod tym, że może być stosowana w przypadku, gdy daną zbiorowość, w której mają być wyodrębnione grupy jednostek podobnych do siebie, opisują zarówno zmienne ilościowe, jak i jakościowe (Shih, Jheng i Lai, 2010; *The SPSS ...*). Istotnym ułatwieniem procedury segmentacji jest możliwość automatycznej identyfikacji liczby segmentów na podstawie kryterium informacyjnego Akaike lub kryterium informacyjnego Schwarza. Przeprowadzone analizy wykazały, że metoda ta może być stosowana z powodzeniem do segmentacji gospodarstw domowych na rynku usług bankowych na podstawie zestawu zawierającego zarówno zmienne ciągłe jak i kategoryjne (Garczarczyk i Skikiewicz, 2011).

Segmentacja gospodarstw domowych korzystających z usług ubezpieczeniowych została przeprowadzona na podstawie zestawu obejmującego trzynaście zmiennych. Wśród nich było siedem zmiennych jakościowych (najważniejsze kryterium wyboru zakładu ubezpieczeń i zmienne dotyczące korzystania z grup usług ubezpieczeniowych) oraz sześć zmiennych ilościowych (liczba usług ubezpieczeniowych, liczba zakładów ubezpieczeniowych, aktualne wydatki na ubezpieczenia, planowane wydatki na ubezpieczenia, liczba szkód i kwota wypłaconych odszkodowań). Ze względu na dążenie do większej porównywalności wyników w obu analizowanych okresach (latach 2001 i 2011) liczba segmentów nie została określona na podstawie statystycznych kryteriów (kryterium informacyjnego Akaike ani kryterium informacyjnego Schwarza), lecz została ustalona *a priori*. W obu okresach gospodarstwa domowe korzystające z usług ubezpieczeniowych zostały podzielone na pięć segmentów. Dla otrzymanych wyników przeprowadzone zostały testy statystyczne - test niezależności chi-kwadrat oraz test ilorazu wariancji (Mynarski, 2000). W obu okresach potwierdzone zostały statystycznie istotne różnice między segmentami dla każdej zmiennej segmentacyjnej ilościowej oraz jakościowej.

3.1. Segmentacja gospodarstw domowych na rynku usług ubezpieczeniowych w fazie pogorszenia koniunktury

Segmenty gospodarstw domowych uzyskane na podstawie danych za rok 2001 zostały uporządkowane rosnąco na podstawie średniej liczby usług ubezpieczeniowych, z których korzystały gospodarstwa domowe. Najmniej aktywny segment, o najmniejszej średniej liczbie usług na gospodarstwo, został oznaczony literą A, a najbardziej aktywny, o największej średniej liczbie usług na gospodarstwo, otrzymał literę E. Poszczególne segmenty obejmowały odpowiednio 19,7 % gospodarstw (segment A), 14,5 % (segment B), 22,6 % (segment C), 29,8 % (segment D) oraz 13,5 % (segment E). Analizując wyniki segmentacji, można stwierdzić, że wraz ze wzrostem średniej liczby usług ubezpieczeniowych w danym segmencie wzrastały średnie wydatki na ubezpieczenia zrealizowane w 2001 roku oraz planowane na rok następny. Towarzyszył im zwykle również wzrost średniej liczby zakładów ubezpieczeń, z usług których korzystało przeciętne gospodarstwo domowe. W przypadku liczby szkód oraz kwoty wypłaconych odszkodowań tak wyraźne prawidłowości nie występują, aczkolwiek między segmentem A oraz E różnica jest ogromna. Porównując skrajne segmenty – najmniej aktywny segment A oraz najbardziej aktywny segment E – można zauważyć ponad dwa i pół razy

wyższą średnią liczbę usług w segmencie E (6,53 usługi) niż w segmencie A (2,48 usługi). Również kwota rocznych wydatków na ubezpieczenia jest znacznie wyższa wśród najbardziej aktywnych gospodarstw domowych z segmentu E (5,6 tys. zł), przy czym przekracza wydatki gospodarstw z segmentu A aż pięciokrotnie (1,0 tys. zł). Najmniej aktywne gospodarstwa domowe posiadają usługi ubezpieczeniowe przeciętnie w niemal dwóch zakładach ubezpieczeń, a najbardziej aktywne korzystają zwykle z oferty niemal trzech zakładów ubezpieczeń. Największa różnica między najbardziej i najmniej aktywnymi gospodarstwami uwidacznia się w zakresie przeciętnej wypłaconej kwoty odszkodowania, która w segmencie E wynosi 6,87 tys. zł (w przeliczeniu na gospodarstwo, które doświadczyło szkody i otrzymało odszkodowanie w 2001 roku), podczas gdy w segmencie A jest znacznie niższa i kształtuje się na poziomie 940 zł.

Rysunek 2. Przeciętne roczne wydatki na ubezpieczenia (w tys. zł; skala lewa) a przeciętna liczba usług ubezpieczeniowych w segmentach gospodarstw domowych (skala prawa) w 2001 roku

Źródło: opracowanie własne.

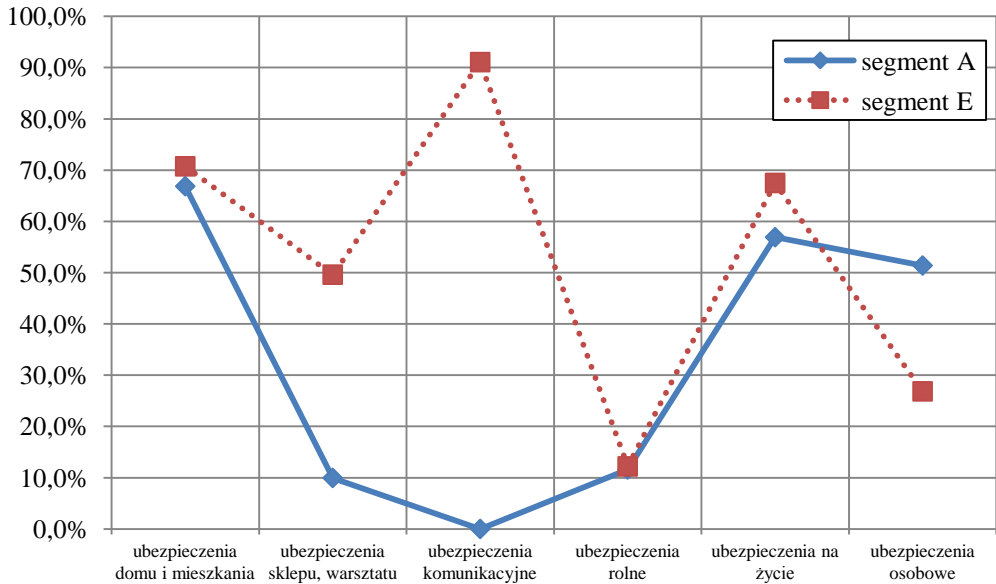
Gospodarstwa najmniej aktywne na rynku ubezpieczeniowym najczęściej posiadały ubezpieczenia domu i mieszkania (66,9 %), na życie (56,9 %) oraz osobowe (51,4 %), podczas gdy gospodarstwa najbardziej

aktywne posiadały najwięcej ubezpieczeń komunikacyjnych (91,1 %), domu i mieszkania (70,7 %) oraz na życie (67,5 %). Dla gospodarstw z najmniej aktywnego segmentu A najczęściej kluczowym kryterium wyboru zakładu ubezpieczeń była wysokość składki (34,8 %), a tuż za nią znalazło się zaufanie do firmy ubezpieczeniowej (34,3 %). W segmencie E z kolei najczęściej główną determinantą wyboru oferty usług ubezpieczeniowych było zaufanie do firmy ubezpieczeniowej (46,3 %), a w dalszej kolejności warunki ubezpieczenia (20,3 %).

Bardzo interesujące są na tym tle wyniki porównania najbardziej i najmniej aktywnych segmentów gospodarstw domowych ze względu na podstawowe cechy demograficzne. W segmencie najmniej aktywnym dominującą grupą zawodową są robotnicy (28,2 %), a zaraz po nich plasują się emeryci i renciści (16,9 %). Z kolei w segmencie najbardziej aktywnym przeważają przedstawiciele kadry ekonomicznej i nauczyciele (28,7 %), a także osoby prowadzące własną działalność gospodarczą (17,2 %) i przedstawiciele wolnych zawodów (12,3 %). W segmencie E dominują osoby z wykształceniem wyższym (55,3 %), podczas gdy w segmencie A najwięcej jest osób legitymujących się wykształceniem średnim (43,5 %), a ponadto względnie wysoki udział posiadają osoby z wykształceniem podstawowym i zawodowym (łącznie 34,5 %). Analiza struktury segmentów A i E ze względu na łączny dochód gospodarstw domowych ukazuje również bardzo duże różnice. Wśród najbardziej aktywnych gospodarstw bardzo wysoki odsetek osiąga dochody powyżej 4,0 tys. zł (46,1 %), podczas gdy w segmencie najmniej aktywnym bardzo dużo jest gospodarstw o dochodach nieprzekraczających 1,0 tys. zł (29,0 %), a gospodarstwa o dochodach powyżej 3,5 tys. zł prawie nie występują.

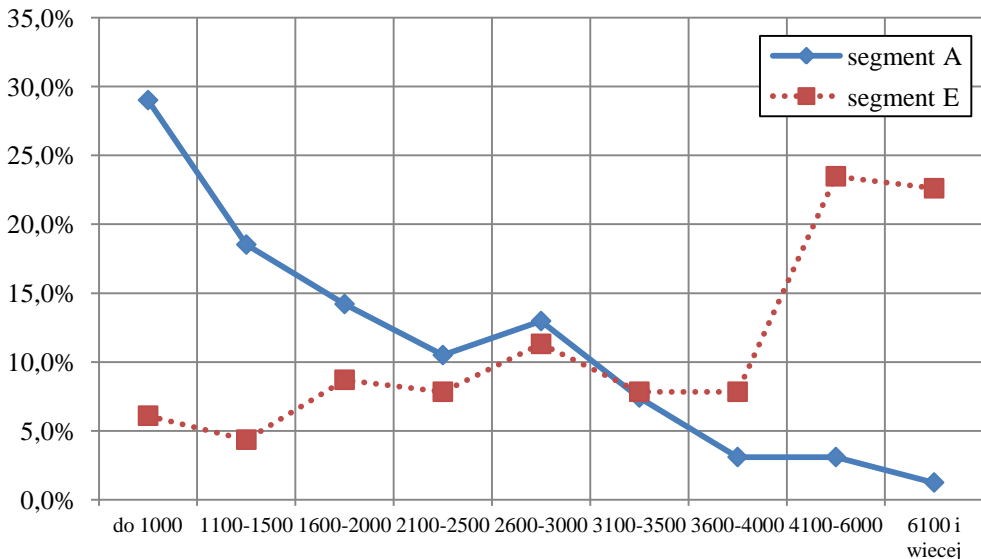
3.2. Segmentacja gospodarstw domowych na rynku usług ubezpieczeniowych w fazie poprawy koniunktury

W analogiczny sposób jak dla 2001 roku, segmenty gospodarstw domowych otrzymane dla 2011 roku zostały oznaczone literami od A do E (literę A przypisano do segmentu najmniej aktywnego na rynku usług ubezpieczeniowych, a literę E do najbardziej aktywnego). W segmencie A (drugim pod względem wielkości) znalazło się aż 24,2 % gospodarstw, podczas gdy segment E był najmniej liczny (podobnie jak w 2001 roku) i obejmował tylko 10,2 %.

Rysunek 3. Porównanie segmentu A i segmentu E ze względu na odsetek gospodarstw posiadających ubezpieczenie z danej grupy w 2001 roku

Źródło: opracowanie własne.

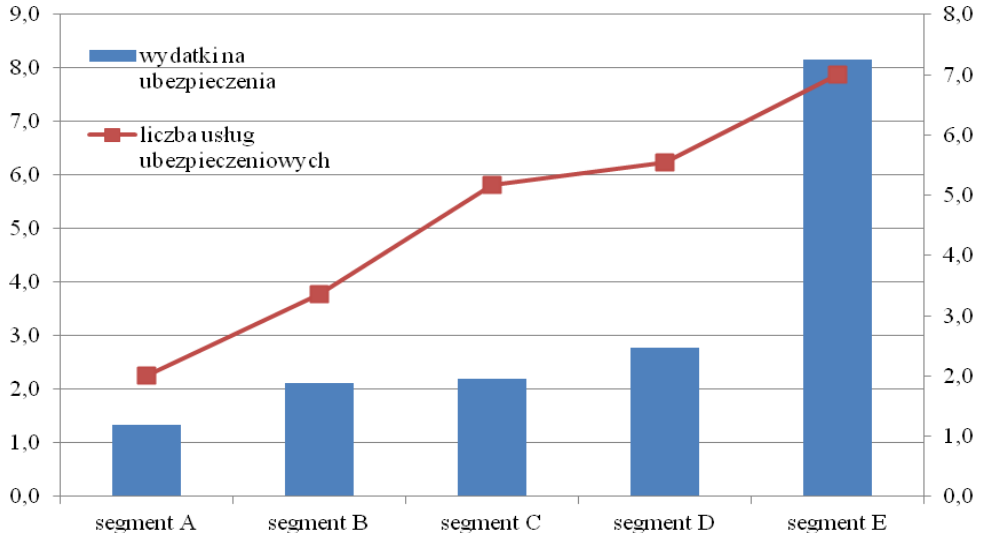
Rysunek 4. Porównanie struktury segmentu A i segmentu E ze względu na dochód gospodarstwa (w złotych) w 2001 roku

Źródło: opracowanie własne.

Podobne prawidłowości jak w 2001 roku można zaobserwować, analizując wskaźniki opisujące segmenty w 2011 roku. Występuje dosyć wysoka zbieżność w zakresie średniej liczby usług ubezpieczeniowych, średnich zrealizowanych w ciągu roku oraz planowanych na następny rok wydatków na ubezpieczenia. Wraz ze wzrostem jednej z tych kategorii w danym segmencie wzrastają również pozostałe.

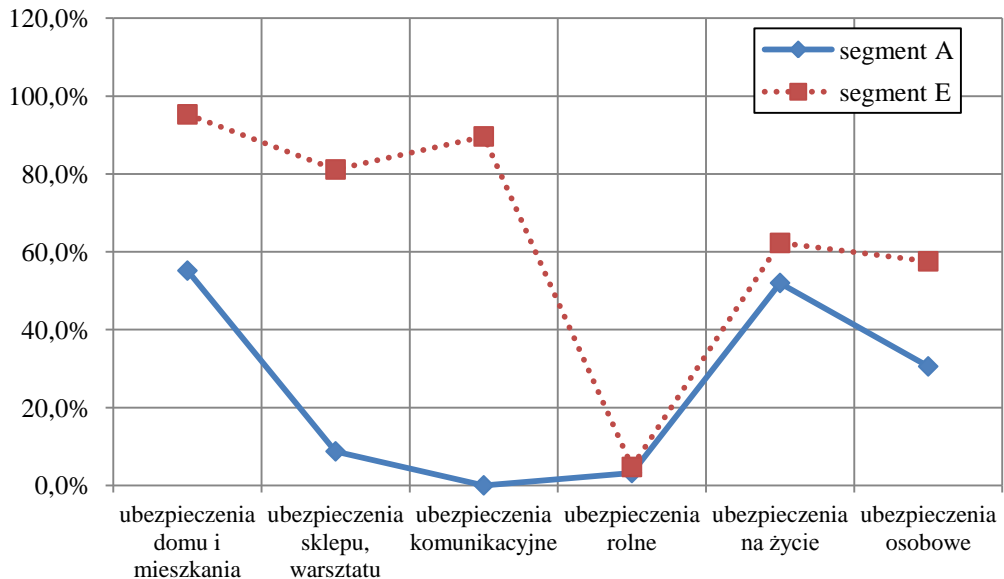
Gospodarstwa z najmniej aktywnego segmentu A korzystają tylko z dwóch usług, podczas gdy w najbardziej aktywnym segmencie E jest to aż siedem usług ubezpieczeniowych, a zatem ponad trzy razy więcej. Nieznacznie większa niż w 2001 roku jest również różnica między najbardziej i najmniej aktywnym segmentem w zakresie kwoty rocznych wydatków na ubezpieczenia, wynoszących w segmencie A średnio 1,3 tys. zł i w segmencie E aż sześć razy więcej - 8,2 tys. zł. W zakresie liczby zakładów, w których gospodarstwa posiadają usługi ubezpieczeniowe, sytuacja jest podobna jak 10 lat wcześniej, gospodarstwa najmniej aktywne korzystają z oferty niemal dwóch zakładów ubezpieczeń, a najbardziej aktywne niemal z trzech zakładów ubezpieczeń. Przeciętna kwota wypłaconego odszkodowania dla gospodarstwa, które doświadczyło szkody ubezpieczeniowej w segmencie A wynosi 2,062 tys. zł, zaś w segmencie E jest aż niemal osiem razy większa i kształtuje się na poziomie 16,033 tys. zł. Warto zauważyć, że kwoty te są ponad dwa razy wyższe niż w 2001 roku.

Gospodarstwa z segmentu A, podobnie jak 10 lat wcześniej, posiadały najwięcej ubezpieczeń domu i mieszkania (55,2 %) oraz na życie (52,0 %). Z kolei w segmencie E sytuacja uległa niewielkiej zmianie i najczęściej korzystano z ubezpieczeń domu i mieszkania (95,3 %), komunikacyjnych (89,6 %), oraz sklepu (81,1 %). Gospodarstwa najmniej aktywne za kluczowy czynnik decydujący o wyborze oferty usług ubezpieczeniowych najczęściej traktowały – tak samo jako w 2001 roku – wysokość składki (35,3 %) oraz zaufanie do firmy ubezpieczeniowej (26,2 %). W grupie gospodarstw najbardziej aktywnych dostrzec można większe zmiany; wprawdzie najczęściej wskazywanym głównym kryterium wyboru oferty usług ubezpieczeniowych pozostało zaufanie do firmy ubezpieczeniowej (32,1 %), jednak wskazywane było wyraźnie rzadziej, a na drugie miejsce wysunęła się wysokość składki (29,2 %).

Rysunek 5. Przeciętne roczne wydatki na ubezpieczenia (w tys. zł; skala lewa) a przeciętna liczba usług ubezpieczeniowych w segmentach gospodarstw domowych (skala prawa) w 2011 roku

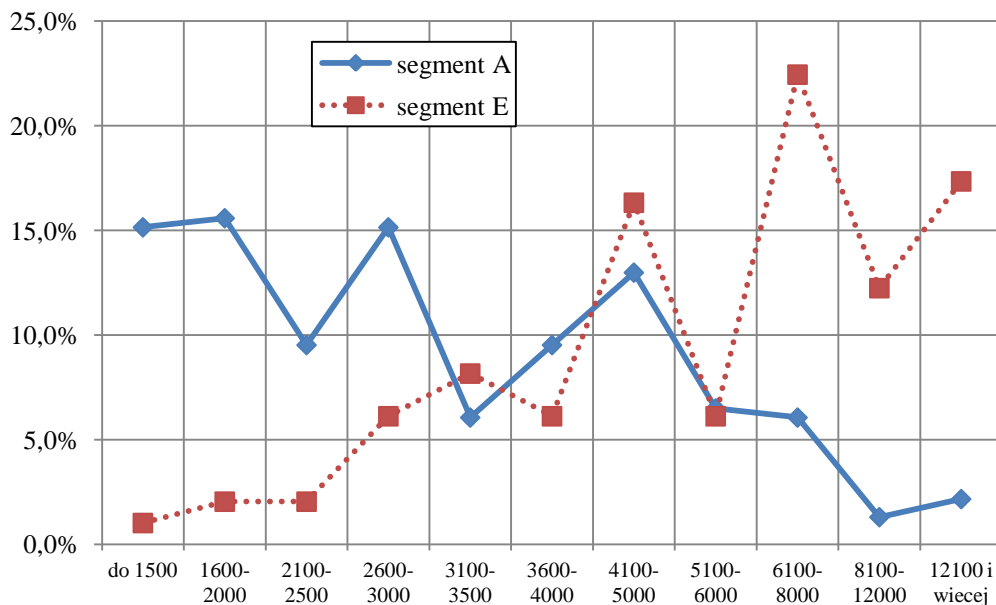
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 6. Porównanie segmentu A i segmentu E ze względu na odsetek gospodarstw posiadających ubezpieczenie z danej grupy w 2011 roku

Źródło: opracowanie własne.

Struktura segmentu A oraz segmentu E ze względu na zawód i wykształcenie głowy gospodarstwa oraz dochód całego gospodarstwa różni się nieco od tej sprzed 10 lat. Najliczniejszą grupą zawodową w segmencie A są robotnicy (22,6 %), przy czym zaraz po nich są trzy inne grupy zawodowe (emeryci i renciści, pracownicy administracji oraz kadra ekonomiczna i nauczyciele) z udziałami od 11,9 % do 16,0 %. W segmencie E natomiast wyraźnie przeważają dwie grupy - osoby prowadzące własną działalność gospodarczą (27,2 %) oraz przedstawiciele kadry ekonomicznej i nauczyciele (27,2 %). Głowy gospodarstw domowych najbardziej aktywnych na rynku usług ubezpieczeniowych najczęściej posiadają wykształcenie wyższe (52,8 %), zaś w segmencie najmniej aktywnym jest najwięcej osób z wykształceniem średnim (44,6 %).

Rysunek 12. Porównanie struktury segmentu A i segmentu E ze względu na dochód gospodarstwa (w złotych) w 2011 roku

Źródło: opracowanie własne.

Największe różnice między segmentami występują – podobnie jak w 2001 roku – ze względu na dochód osiągany przez całe gospodarstwo domowe. W segmencie najmniej aktywnym ponad połowa gospodarstw (55,4 %) osiąga dochód nieprzekraczający 3 tys. zł, podczas gdy w segmencie najbardziej aktywnym aż 52 % osiąga dochód powyżej 6 tys. zł.

4. Fazy cyklu koniunktury a zmiany w zakresie aktywności gospodarstw domowych na rynku ubezpieczeniowym

Prezentowane w artykule zależności dotyczą dwóch odmiennych momentów czasu – roku 2001, a więc pogarszania się koniunktury i rozpoczynającego się w Polsce kilkuletniego spowolnienia oraz roku 2011, w którym nastąpiła poprawa koniunktury. Nasuwa się zatem pytanie, czy różny stan zapowiadanej koniunktury (fazy spadkowa i wzrostowa cyklu), miał wpływ na zachowanie nabywcy klientów indywidualnych na rynku ubezpieczeniowym. Aby odpowiedzieć na to pytanie, oceny aktywności gospodarstw domowych na tym rynku dokonano, biorąc pod uwagę dwie wielkości: aktualną kwotę wydatków na ubezpieczenia oraz planowaną kwotę takich wydatków w następnym roku. W rezultacie otrzymano dwie macierze (tabela 2) charakteryzujące zależność między aktualną i przyszłą aktywnością polskich gospodarstw domowych na rynku ubezpieczeniowym w dwóch różnych fazach cyklu koniunktury.

Tabela 2. Grupowanie segmentów gospodarstw domowych w 2001 i 2011 roku według aktualnych i planowanych wydatków na ubezpieczenia

		Bieżące wydatki na ubezpieczenia				
		bardzo małe / brak	małe	średnie	duże	bardzo duże
Planowane wydatki na ubezpieczenia	bardzo małe / brak	A ²⁰⁰¹ A ²⁰¹¹				
	małe		B ²⁰⁰¹	B ²⁰¹¹ C ²⁰¹¹		
	średnie		C ²⁰⁰¹	D ²⁰⁰¹		
	duże				D ²⁰¹¹	
	bardzo duże					E ²⁰⁰¹ E ²⁰¹¹

Źródło: opracowanie własne.

W roku 2001 wyodrębniono trzy grupy segmentów: pierwszą – o bardzo małej lub małej aktywności w zakresie wielkości aktualnych i przyszłych wydatków na ubezpieczenia (segmenty A i B), drugą –

o średniej aktywności (segmenty C i D), oraz trzecią – ponoszącą obecnie bardzo duże wydatki i zamierzającą także w przyszłości wydatkować wysokie kwoty na zakup ubezpieczeń (segment E). Uzyskane dane wskazują, że pogarszająca się w 2001 roku koniunktura w nikłym stopniu wpływała na zmianę aktywności gospodarstw domowych na rynku ubezpieczeniowym. W aż czterech segmentach (A, B, D, E) planowane wydatki na zakup ubezpieczeń będą na zbliżonym poziomie jak dotychczas, co oznacza brak istotnych zmian w zachowaniach nabywczych gospodarstw domowych mimo pogorszenia się koniunktury. Wpływ zmiany koniunktury miał jedynie miejsce w przypadku segmentu C, w którym gospodarstwa domowe zamierzają w przyszłości więcej wydatkować na zakup ubezpieczeń niż obecnie (przejście z przedziału „małe” do „średnie wydatki”). Jest to dość zaskakujące, bowiem można by się spodziewać odmiennej reakcji na pogorszenie koniunktury, w postaci ograniczenia wydatków na ubezpieczenia. Być może segment C, do którego w większości należy kadra ekonomiczna oraz robotnicy, jest bardziej przezorny niż inne grupy zawodowe i chce w większym stopniu niż obecnie zabezpieczyć się przed zdarzeniami losowymi na czas pogarszania się stanu gospodarki.

Wyodrębnione trzy grupy segmentów różnią się dość istotnie profilem demograficzno-ekonomicznym. W grupie pierwszej głowa gospodarstwa wyraźnie częściej niż w pozostałych grupach posiada wykształcenie jedynie podstawowe lub zawodowe, jest robotnikiem, emerytem (segment A) lub rolnikiem (segment B). Są to częściej gospodarstwa o niskich miesięcznych dochodach oraz o niskiej zamożności, kierujące się przy wyborze ubezpieczyciela głównie wysokością składki ubezpieczeniowej (ceną). Z kolei w drugiej grupie (segmenty C i D) znalazły się gospodarstwa, w których głowa posiada głównie wykształcenie średnie i jest robotnikiem, inżynierem lub przedstawicielem kadry ekonomicznej. Głównym kryterium wyboru ubezpieczyciela jest w tej grupie zaufanie do firmy ubezpieczeniowej, a ubezpieczenia są zawierane najczęściej bezpośrednio w placówce ubezpieczyciela.

Zupełnym przeciwieństwem do grupy pierwszej jest grupa trzecia (segment E), w której głowy gospodarstw w większości posiadają wyższe wykształcenie, prowadzą własny biznes bądź są przedstawicielami kadry ekonomicznej lub wolnych zawodów. Są to gospodarstwa o wysokich i bardzo wysokich dochodach, posiadające duże zasoby dóbr trwałych, a główną przesłanką wyboru ubezpieczyciela, obok zaufania do firmy ubezpieczeniowej, są warunki ubezpieczenia. W grupie tej głównym

sposobem kontaktowania się z zakładem ubezpieczeń były dotychczas spotkania z agentem, a w przyszłości będzie także Internet.

Bardzo podobny obraz aktywności gospodarstw domowych na rynku ubezpieczeniowym uzyskano w 2011 roku, a więc w fazie poprawy koniunktury i powolnego wychodzenia gospodarki z recesji. I w tym przypadku wyodrębniono bowiem trzy grupy segmentów: pierwszą – o niskich obecnie i w przyszłości wydatkach na ubezpieczenia (segment A), drugą – o średniej aktywności w tym zakresie (segmenty B i C), oraz trzecią charakteryzującą się wysokimi oraz bardzo wysokimi wydatkami na ubezpieczenia (segmenty D i E). Należy równocześnie podkreślić, iż poziom aktywności, wyrażający się wysokością wydatków na zakup ubezpieczeń, był wyraźnie wyższy w 2011 r. niż w roku 2001, co jednak – jak należy sądzić – nie jest efektem innego stanu koniunktury w obu porównywalnych okresach, lecz wpływem czasu i ogólnym wzrostem zamożności społeczeństwa. Potwierdza tę tezę fakt, iż mimo przewidywanej poprawy koniunktury po 2011 roku wielkość przyszłych wydatków na ubezpieczenia w trzech segmentach (A, D, E) będzie na podobnym poziomie jak do tej pory. Jedynie pewien wpływ zmiany koniunktury (poprawa) odnotowano w przypadku gospodarstw segmentów B i C (grupa o średniej aktywności na rynku ubezpieczeniowym), które w przyszłości zamierzają ograniczyć swoje wydatki na ubezpieczenia (przejście z przedziału „średnie” do „małe wydatki”). Taka reakcja gospodarstw wydają się zaskakująca, należałoby się bowiem spodziewać wzrostu wydatków w miarę poprawy koniunktury. Być może, na taką postawę miał wpływ krótki jeszcze okres poprawy koniunktury (dwa lata), a być może brak przekonania, że poprawa koniunktury będzie się w Polsce w kolejnych latach umacniać (może być to spowodowane wciąż trwającym kryzysem gospodarczym w wielu krajach Unii Europejskiej).

Podobnie jak w 2001 roku, tak i w 2011 r. zróżnicowany był istotnie profil ekonomiczno-demograficzny wyodrębnionych trzech segmentów. W grupie pierwszej (segment A) przeważały bądź osoby młode (do 30 lat) bądź najstarsze (ponad 60 lat), z wykształceniem średnim, będące najczęściej robotnikami, kadrą ekonomiczną i dość często emerytami. Gospodarstwa z tej grupy przy wyborze ubezpieczyciela kierowały się ceną usługi (wysokością składki), a zakupu ubezpieczeń dokonywały najrzadziej ze wszystkich grup, za pośrednictwem agenta ubezpieczeniowego. Także często pesymistycznie oceniały otaczającą je rzeczywistość. Z kolei w drugiej grupie (segment B i C) znalazły się głównie gospodarstwa, których głowa była w średnim wieku (40-60 lat), ze średnim lub wyższym wykształceniem, o średnich dochodach i średniej zamożności. Osoby te były

najczęściej bądź przedstawicielami kadry ekonomicznej bądź robotnikami, ale także inżynierami (segment B) lub pracownikami administracji (segment C). I w tym przypadku głównym kryterium wyboru ubezpieczyciela była wysokość składki ubezpieczeniowej, a zakupu ubezpieczeń dokonywano bądź za pośrednictwem agenta (segment B), bądź bezpośrednio w zakładzie ubezpieczeń (segment C).

Bardzo natomiast zróżnicowany wewnątrznie był profil grupy najbardziej aktywnej na rynku ubezpieczeniowym w fazie poprawy koniunktury (segment D i E). O ile bowiem w segmencie D dominowały osoby z wykształceniem średnim i zawodowym, będące rolnikami i o stosunkowo niskich dochodach, o tyle w segmencie E przeważały osoby z wyższym wykształceniem o bardzo wysokich dochodach, prowadzące własny biznes lub stanowiące kadrę ekonomiczną przedsiębiorstwa. W przypadku segmentu D głównym sposobem kontaktu z ubezpieczycielem były odwiedziny placówki, podczas gdy w segmencie E kontakt internetowy lub spotkanie z agentem. Przy wyborze ubezpieczyciela gospodarstwa segmentu D kierowały się najczęściej wysokością składki (ceną), zaś z segmentu E zaufaniem do firmy ubezpieczeniowej.

Porównując profile ekonomiczno-demograficzne segmentów uzyskanych w fazie spadkowej cyklu (2001 rok) oraz w fazie wzrostowej cyklu (2011 rok), można stwierdzić dużą ich zbieżność, co pokazuje poniższe zestawienie.

Tabela 3. Segmenty o podobnym profilu w 2001 i 2011 roku

	2001	Powiązania między segmentami	2011
Grupa najmniej aktywna	Segment A	→	Segment A
	B	↘	
Grupa średnio aktywna	Segment C	→	Segment C
	D	→	B
Grupa najbardziej aktywna	Segment E	↘	Segment D
		→	E

Źródło: opracowanie własne.

Równocześnie należy zauważyć znaczny wzrost aktywności na rynku ubezpieczeniowym w ciągu ostatnich dziesięciu lat segmentu, w skład którego w znacznej mierze wchodziły gospodarstwa rolników (segment B w 2001 roku i segment D w 2011 roku). Istotnie zwiększone wydatki na zakup ubezpieczeń spowodowały przejście tego segmentu z grupy najmniej aktywnej do najbardziej aktywnej. Co zatem spowodowało, że gospodarstwa rolników aktualnie znacznie więcej przeznaczają środków finansowych na zakup ubezpieczeń? Być może jest to konsekwencja wzrostu świadomości ubezpieczeniowej wywołana licznymi w ostatnich latach klęskami żywiołowymi (powódzie, trąby powietrzne, gradobicia), w wyniku których największe straty ponosili właśnie rolnicy, a być może był to wpływ otrzymywania przez rolników dopłat do upraw rolnych z funduszy Unii Europejskiej, co spowodowało poprawę i wzrost uzyskiwanych przez tą grupę zawodową dochodów.

5. Zakończenie

Jak wynika z powyższych analiz wpływ zmiany koniunktury na aktywność polskich gospodarstw domowych na rynku ubezpieczeniowym był bardzo ograniczony i to zarówno w fazie spadkowej, jak i fazie wzrostowej cyklu koniunktury. Brak istotności związków korelacyjnych między stanem koniunktury w gospodarce a niektórymi wskaźnikami aktywności gospodarstw domowych na rynku ubezpieczeniowym wynika w głównej mierze z nadal niskiej świadomości ubezpieczeniowej, a stąd ograniczonego zakresu korzystania z usług ubezpieczeniowych. Ograniczoną świadomością ubezpieczeniową polskiego społeczeństwa potwierdzają wciąż niskie, a w wielu przypadkach wręcz bardzo niskie wskaźniki pokrycia pola ubezpieczeniowego (często wielokrotnie niższe niż w innych krajach Unii Europejskiej). Mimo to, wraz ze wzrostem PKB wzrasta liczba nabywanych ubezpieczeń o wyższych cenach, a stąd i wyższe kwoty wypłacanych odszkodowań.

Równocześnie stwierdzono istotne różnice w stopniu aktywności na rynku ubezpieczeniowych między wyodrębnionymi segmentami gospodarstw domowych. Szczególnie dotyczy to korzystania z ubezpieczeń komunikacyjnych oraz ubezpieczeń sklepu i warsztatu, niezależnie czy to dotyczyło fazy pogorszenia, czy też fazy poprawy koniunktury. Stwierdzono, że stopień aktywności wyodrębnionych segmentów gospodarstw jest zbliżony bez względu na stan koniunktury. Jedynym wyjątkiem okazał się segment skupiający w dużej mierze rolników, których aktywność na rynku ubezpieczeniowym istotnie wzrosła wraz z poprawą koniunktury.

Literatura

- Ando A., Modigliani F., *The life cycle hypothesis of saving: Aggregate implications and tests*, „American Economic Review”, vol. 53, nr 1, 1963
- Duesenberry J. S., *Income saving and the theory of consumer behavior*, Harvard University Press, Cambridge, 1952
- Friedman M., *A theory of the consumption function*, „National Bureau of the Economic Research General Series”, nr 63, Princeton University Press, Princeton, 1957
- Garczarczyk J., Mocek M., Skikiewicz R., *Changes in economic situation and the behaviour of households in the Polish banking services market*, referat na 31 konferencję CIRET, Wiedeń, wrzesień 2012
- Garczarczyk J., Skikiewicz R., *Zastosowanie metody grupowania dwustopniowego w segmentacji klientów indywidualnych na rynku usług bankowych*, w: K. Mazurek-Łopacińska i M. Sobocińska, *Badania marketingowe - metody, nowe podejścia i konteksty badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2011
- Keynes J. M., *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, przeł. M. Kalecki, S. Rączkowski, PWN, Warszawa 2003
- Modigliani F., *Life cycle, individual thrift and the wealth of nations*, „American Economic Review”, vol. 76, nr 3, 1986
- Modigliani F., Brumberg R. E., *Utility analysis and the consumption function: An interpretation of cross-section data*, w: *Post-Keynesian economics*, pr. zb. pod red. K. K. Kurihary, Rutgers University Press, Chapel Hill 1954
- Mynarski S., *Praktyczne metody analizy danych rynkowych i marketingowych*, Zakamycze 2000
- Shih M. Y., Jheng J. W., Lai L. F., *A two-step method for clustering mixed categorical and numeric data*, „Tamkang Journal of Science and Engineering”, vol. 13, nr 1, 2010
- The SPSS two-step cluster component. A scalable component enabling more efficient customer segmentation*, http://www.spss.ch/upload/1122644952_The%20SPSS%20TwoStep%20Cluster%20Component.pdf